

PŮSOBNÍ KRISTA V ČINECH LIDSTVA SKRZE DUŠI PANNY ORLEÁNSKÉ • O VZTAHU ČLOVĚKA K DUCHU NÁRODA - K FRANCOUZSKÉMU A NĚMECKÉMU, JEHOŽ ÚKOLEM JE VĚDOMÉ SPOJENÍ S KŘESŤANSTVÍM

Rudolf Steiner

Začátek epochy duše vědomé

[...] Víme, že doba, v níž teď žijeme, tedy páté poatlantské kulturní údobí, začínala zhruba v 15., 16. století, tenkrát, kdy se pro evropský svět mělo připravit to, co mělo především v naší době vést k vývoji duše vědomé. Právě o to jde v našem pátém kulturním údobí. Co zde mělo být způsobeno, muselo být způsobeno i s ohledem na vnější poměry, jež nastaly v pozemském bytí a byly příznivé právě pro vývoj duše vědomé, oné duše, která se může vyvíjet, zaměří-li se na hmotné pozemské bytí, na vnější skutečnosti fyzické existence.

To muselo začít a to také začalo. Stačí si připomenout, jak se zorné pole Evropy díky velkým objevům a jejich důsledkům rozšířilo na celou Zemi, takže se duše vědomá musela vyvíjet převážně pod materiálním vlivem. Stačí při tom pomyslet na jednu věc, na niž jsme již také poukázali: K rozvoji a k vývoji duše vědomé je zvláště povoláno, jednostranně povoláno to, co náleží do oblasti duše britského národa. A prozkoumáme-li všechny detaily, sotva si lze představit, že by něco probíhalo tak plánovitě, jako směřování duše britského národa k těmto materiálním úkolům života. Ve vývoji lidstva to bylo veskrze předznamenáno. Představme si, že by Anglie v 15. století byla odvedena od své inklinace právě k oněm oblastem Země, k nimž byla nasměrována prostřednictvím objevů velkých mimoevropských oblastí, a že by duše britského národa v 15. století prožila významné rozšíření teritoria na evropském kontinentu. Představme si, že by se tedy tímto způsobem změnila mapa Evropy. Bylo by pak nemožné dosáhnout zaprvé toho, čeho muselo být dosaženo na poli materiální kultury, a za druhé toho, čeho muselo být v Evropě dosaženo zniterněním života, k němuž od oné chvíle s nejednou překážkou docházelo právě za spolupůsobení protestantismu, namnoze ovlivněného německou mystikou. Jestliže však do vývoje zasáhl Kristův impulz, pak se musel postarat o to, aby byly před britskými zájmy ochráněny kraje, kde měly být duše teprve připravovány na to, aby se staly vnějšími, vnějškovými nositeli Kristova impulzu. Kristův impulz musel vplynout do činů evropského kontinentu. Musel působit tak, aby toho způsobil mnohem víc, než co by se mohlo udát prostřednictvím lidstva a jeho dovednosti. A co se událo?

Působení Kristova impulzu v Johance z Arku a důsledky jejího činu

Udála se ona úžasná věc, že to všechno, čeho nebyli schopni lidé stojící na výši doby, vykonala chudá pasačka z Orléansu, Johanka z Arku. Právě Kristův impulz, působící v Johance z Arku skrze svého mi-chaelského služebníka, tehdy skutečně zabránil tomu, aby Francie, řekněme, splynula s Anglií, a způsobil, aby byla Anglie zatlačena zpět na svůj ostrov. Bylo tím dosaženo dvojího:

Zaprvé, že Francie si uchovala v Evropě volné ruce, což můžeme studovat, sleduj eme-li následující staletí v dějinách Francie, a že to, co dosud spočívalo ve francouzském národním duchu, mohlo zcela bez zábran působit na evropskou kulturu; zadruhé pak bylo dosaženo toho, že Anglii byla vykázána oblast mimo evropský kontinent. Čin, který vykonala Johanka z Arku, nebyl snad požehnáním jen pro Francouze, ale i pro Angličany samotné, když byli vytlačeni do svého teritoria.

Sledujeme-li však čin Johanky z Arku v souvislosti s tím, co je přesto součástí postupu Kristova impulsu na Zemi, pak způsobil něco, o čem můžeme říci: Čemu z toho porozuměla ona svým skutečným lidským rozumem, je ničím oproti tomu, co dalo mapě Evropy její dnešní podobu. Události tak zkrátka musely proběhnout, aby se správným způsobem mohl rozšířit Kristův impuls.

Tu vidíme, co je živoucí Kristus, jenž zde z hlubin lidské přirozenosti vpadá do historických událostí - nikoli Kristus, jemuž lidé rozumějí. Na Kristův impuls totiž můžeme nahlížet dvojím způsobem. Zaprvé se můžeme ptát: Čemu z Kristova impulsu lidé tenkrát rozuměli? Otevřeme-li učebnici dějepisu a sledujeme dějiny lidstva, najdeme v uplynulých staletích sváříci se teology, kteří hájili či potírali všemožné teorie a snažili se doložit, jak je třeba chápat lidskou svobodu, božskou Trojici atd. Vidíme nespočet teologů, kteří se takto prou a navzájem se buďto uznávají za pravověrné teology, nebo se naopak prohlašují za kacíře. Vidíme tedy, jak se křesťanské učení šíří zcela podle možností tehdejší doby.

Křesťanství a Kristův impuls

To je jedna věc, o tu však nejde, stejně jako nyní nejde o to, co mohou lidé konat pomocí běžného rozumu. Nýbrž jde o to, že Kristus žije neviditelně mezi lidmi jako živoucí bytost a z neviditelných hlubin může vplývat do činů lidstva. A on to učinil, na místě, kde neměl zapotřebí vplývat přes lidský rozum, přes lidské rozvažování, ale kde mohl vplývat přes duši někoho „nerozumného“, přes duši Panny orleánské. A když vplynul, jak se zachovali ti, kteří dokázali chápat křesťanství jakožto oficiální učení? Inu, usnesli se, že musí tohoto nositele Kristova impulsu upálit! Nějaký čas trvalo, než toto oficiální učení dospělo k jinému názoru. Pro oficiální učení to může mít význam, ale pro tehdejší události není svatořečení Panny orleánské zrovna tou pravou reputací.

Je to opravdu jeden z příkladů, na nichž můžeme vidět, jak Kristus prostřednictvím svých služebníků - řekl jsem, že prostřednictvím Panny orleánské působil skrze svého michaelského ducha - zasahoval do vývoje lidstva jako živoucí bytost, nikoli jen tím, čemu z něj lidé rozumějí. Právě na tomto příkladu však můžeme vidět ještě něco jiného. Křesťanství bylo zde, že ano. Lidé, kteří byli jaksi kolem Panny orleánské, se nazývali křesťany. Něco si pod svým křesťanstvím představovali. Avšak o tom, co si představovali, bychom museli říci: Ten, jehož hledáte, není zde a toho, který tu je, nehledáte, neboť jej neznáte. - Přesto si musíme uvědomit, že bylo důležité, ba podstatné, aby kristovský vývoj prošel i v tomto vnějškovém hávu, v němž zde vystoupil, vývojem Evropy.

Patřily k němu duše, které mohly v tomto vnějším hávu přijmout křesťanství, které ho mohly jaksi vnějším způsobem nést. Ve srovnání s dušemi, které zde byly vtěleny dříve, tedy dušemi, jež Krista dosud nepřijaly do svého Já, ale zatím jen do éterného těla, to byli stále ještě opozdilci. A velký rozdíl mezi Pannou orleánskou a těmi ostatními spočíval v tom, že ona Kristův impuls přijala do nejhlubších základů svého astrálního těla a z nejhlubších sil astrálního těla pro tento impuls působila. Právě zde máme jeden z bodů, kdy si můžeme ujasnit něco, co si ujasnit musíme: rozdíl mezi postupujícím vývojem národů a postupujícím vývojem jednotlivých lidských individualit.

Rozkvět germánské, středoevropské kultury

Podíváme-li se například na dnešní Francouze, žije samozřejmě v tomto národě velký počet lidských individualit. Nejsou to ovšem tytéž individuality, které například ve své dřívější inkarnaci žily v národě, který tu na západě Evropy na sebe vzal vnější háv křesťanství. Totiž právě v důsledku toho, že na západě Evropy na sebe určitý počet lidí musel vzít křesťanství jako vnější háv, prošli tito lidé branou smrti tak, že bylo nutné, aby se v příštím životě ve svém astrálním těle a v Já spojili s křesťanstvím jiným způsobem. Právě proto, že se vtělili na západě Evropy, bylo nutné, aby se jejich příští vtělení na západě Evropy neodehrálo. Jde vůbec o velmi vzácný případ - říkám vzácný, což ale

neznamená, že tomu tak být nemůže - náleží-li jedna duše v několika inkarnacích po sobě k témuž pozemskému společenství. Duše přecházejí z jednoho pozemského společenství do druhého.

Máme však příklad - říkám to, aniž bych chtěl vzbuzovat sympatie či antipatie nebo aniž bych chtěl někomu lichotit - máme příklad, kdy duše skutečně procházejí vícekrát tímtež národem. Je tomu tak u tohoto střeoevropského národa. Tento střeoevropský národ má mnoho duší, které v něm dnes žijí a které byly i dříve vtěleny v germánských národech. Na tuto skutečnost se můžeme blíže podívat.

Prostředky okultního bádání, jaké dnes máme k dispozici, tyto skutečnosti mnohdy vůbec nelze objasnit; přesto existují. Takováto skutečnost (již jsme například ukázali minulý čtvrtek ve veřejné přednášce „Germánská duše a německý duch“) se objasní, víme-li, že duše se v tomto střeoevropském národním společenství objevují opakovaně. Jde o to, že právě ve zmíněném národním společenství máme zpřetrhané kulturní epochy. Jen si uvědomme, co to znamená, že na úsvitu germánské kultury byla epocha, jakou nalézáme u básníků *Písně o Nibelunzích*, u Walthera von der Vogelweide a dalších; a uvědomme si, že později přišla doba, kdy začal nový rozkvět germánské kultury a kdy byl první rozkvět zcela zapomenut. V době Goethova mládí se totiž o prvním rozkvětu germánského kulturního života už nic nevědělo.

Právě proto, že duše se v rámci tohoto národního společenství vracejí, muselo být zapomenuto to, co zde již jednou bylo: aby tyto duše, až se vrátí, našly něco nového a aby nemohly bezprostředně navázat na pozůstatky z dřívějších dob. U žádného jiného národa tomu není tak, že by prošel takovou metamorfózou jako tento střeoevropský národ: od oné výše, které dosáhl v 10., 11., 12. století, až k nové výši, již bylo dosaženo v době na konci 18. a začátku 19. století a v jejíž další působení smíme doufat.

Od prvního ke druhému bodu nevede průběžný proud, což lze vysvětlit jen tehdy, víme-li, že právě v této oblasti duchovní kultury se duše vracejí. Možná to souvisí i s tím, co jsem před vámi již nazval otřesnou skutečností, totiž že skutečně jen u střeoevropských vojáků současnosti bylo možné vidět, že brzy po průchodu branou smrti bojují dál spolu s živými. Vzhledem k této skutečnosti tak můžeme vůči budoucnosti chovat ty nejkrásnější naděje, vidíme-li, že nejen živí, živí ve fyzickém smyslu, ale i mrtví, zemřelí, pomáhají při tom, co se děje.

Spojení duší s impulzem Krista

Je pozoruhodné, že velký počet duší, které během končícího římského období, kdy křesťanství zvolna získávalo vliv a posléze se stalo státním náboženstvím, žily na Západě, nyní přichází z Východu - tedy duše, jež vyrůstaly na Východě a jsou mezi ruskými vojáky. Řekl jsem: Zapamatujme si skutečnost, kterou jsme předtím uvedli. Mezi lidmi, kteří jsou na Východě zabíjeni, bojují tam nebo jsou zajati, totiž najdeme duše, které ke konci římského období žily na Západě. Ty teď přicházejí z Východu - duše, jež tenkrát nechaly vplynout křesťanství do svého éterného těla a které nyní, vtěleny do kultury nacházející se na poměrně nízkém stupni, v důsledku zvláštního života na Východě přijímají v bdělém stavu křesťanství takovým způsobem, že se s ním spojují citově, instinktivně.

Právě ve svém astrálním těle se tedy spojují s impulzem Krista a dohánějí tak to, čeho ve svých předcházejících inkarnacích nemohly dosáhnout. Je to velmi pozoruhodná skutečnost, kterou nám v těchto dnech může ukázat okultní bádání. Mezi mnoha otřesnými skutečnostmi, které z podnětu událostí této doby mohou vstoupit do okultního [zorného] pole, je i ona. Co si tedy můžeme na základě těchto skutečností objasnit?

Spojení germánského duševního života s křesťanstvím, Goethův Faust

Musíme si objasnit následující věc. Vzpomeňme si, že k přímému pokroku střeoevropského duchovního života patří zcela vědomé spojení germánského duševního života s křesťanstvím a jeho přivedení k výšinám přímé křesťanské kultury. Proudů či cest k tomu směřujících jsou již po staletí úžasným způsobem předznamenány. Vidíme, jak si to razí cestu. Právě vezmeme-li v úvahu naši dobu se všemi jejími chybami a omyly, vidíme, že ve střeoevropské kultuře je zárodečným způsobem založeno to, aby se v německém národním duchu, v germánské národní duši všemi silami konaly přípravy k vědomému uchopení Kristova impulsu.

To je skutečnost nekonečně vyššího významu než ona skutečnost z 15. století, kdy bylo Panně orleánské dáno zachránit Francii, protože Francie tenkrát měla významné poslání. Stojíme tedy před důležitou skutečností, že německý duch je do budoucna povolán k tomu, aby za plného vědomí, na základě skutečností, které vplynuly do německého duchovního života, stále vědoměji přijímal Kristův impuls. Tento Kristův impuls musel v průběhu staletí působit tak, jak jsme vždy ukazovali, přičemž se v duších ohlašoval v podvědomých dějích. A v budoucnu se s dušemi musí spojit tím způsobem, že budou lidé - a oni ve střední Evropě být musí - kteří v bdělém stavu, s velkým vynaložením svých vědomých duchovních sil (tedy nejen sil, jež jsou ve fyzickém a éterném těle) spojí s impulzem Krista i své Já a astrální tělo.

Vidíme, že ti nejlepší o to usilují. Vezměme si ze všech nejlepšího, Goetha. Co však lze v Goethově případě uvést jako zvláštní příklad, tkví ve všech duších, třebaže o to usilují pouze s matným vědomím.

Vidíme, jak před nás Goethe staví Fausta jakožto reprezentanta lidstva a nechává jej usilovat o nejvyšší mety. Ve druhém dílu skladby jej uvádí do řecké kultury, do všeho, co prožívají národy, a uvádí jej tam tak, že Faust významným způsobem žije budoucnost již předem, když chce pevninu vyrvat moři a založit něco, co je pro něj dalekou budoucností. A k čemu jej nakonec nechává Goethe dospět? Sám to jednou řekl v rozhovoru s Eckermannem: Musel si vzít na pomoc názorové představy křesťanství, aby ukázal, jak Faust vystupuje vzhůru do duchovního světa. A když si vezmete ten nádherný obraz, kdy Mater gloriosa přijímá Faustovu duši, pak máte protějšek toho, co Raffaella podnítilo k jeho nejznámějšímu obrazu, k Sixtinské madoně, kde panenská matka snáší duši shůry. Na konci *Fausta* vidíme, jak Panna-Matka nese duši vzhůru: je to zrození duše ve smrti.

Vidíme tedy zcela vědomé, z lidského ducha vycházející, nesmírně intimní úsilí o vydobytí si toho, co si lze z křesťanství vydobýt, tak aby to bylo branou smrti vneseno do nového pozemského života, jež člověk po přípravě mezi smrtí a příštím narozením prožívá. To, co zde můžeme vidět u Goetha samotného, je charakterovým rysem německého národa. A z něj můžeme uvážit, jaký je jeho úkol pro lidstvo. Je to úkol - a můžeme si říci zcela jasně, že jedině to se může stát požehnáním pro pokrok lidstva - vytvořit v určitém okruhu harmonický vztah mezi střední a východní Evropou.

Východ a střední Evropa ve vztahu k impulsu Krista

Dovedli bychom si představit, že by se východní Evropa brutální silou rozšířila na západ, do střední Evropy. Dovedli bychom si představit, že by k tomu mohlo dojít. To by ovšem znamenalo přesně totéž, co by se stalo, kdyby se v 15. století neudál čin Johanky z Arku a Anglie by tenkrát anektovala Francii. Kdyby k tomu bylo došlo, nastalo by něco - jak jsem výslovně řekl - co by bylo

neštěstím nejen pro Francii, nýbrž by přineslo neštěstí i Anglii. A kdyby teď byla německá duchovní kultura nepříznivě zasažena z Východu, poškodilo by to nejen ji, ale spolu s ní i Východ.

Tím nejhorším, co by Východ mohlo potkat, by bylo jeho příležitostné rozšíření a narušení německé duchovní kultury. Řekl jsem totiž: Duše vtělené dříve v západní Evropě nebo na italském poloostrově, které teď vyrůstají na Východě, se v podvědomých hlubinách astrálního těla, lze říci instinktivně, spojují s impulzem Krista. Avšak tím, čím se v nich má tento impuls stát, se nikdy nemůže stát v důsledku přímého vývoje toho, co žije instinktivně v duších pod názvem ortodoxního katolicismu, který je ve své podstatě byzantský a je pouze názvem, nikoli impulzem.

Stát se tím, čím se má stát, je pro něj stejně nemožné, jako je nemožné, aby žena měla dítě bez muže. A jestliže by něco mělo vzejít z Východu samotného, jakým teď je, pak se to rovná bláhovému úsilí ženy, jež by chtěla mít dítě bez muže. To, co se na Východě připravuje, může k něčemu dospět jen tak, že se ve střední Evropě mohutným způsobem, vědomě - to znamená v plně bdělém stavu a na základě toho, oč duše usilují ze svého Já - spojí síla lidského Já a síly lidského poznání s impulzem Krista. Jen tím, že duch německého národa nalezne duše, které vsadí Kristův impuls do astrálního těla a do Já tak, jak do nich může být vsazen právě v plně bdělém stavu, může pro kulturu budoucnosti vzniknout to, co vzniknout musí. A musí to vzniknout harmonizací, spojením s tím, čeho se ve střední Evropě dosahuje vědomě - a stále vědoměji.

K tomu bude nutný ještě dlouhý čas, nejenom jedno nebo dvě staletí. Bude k tomu náležet tak dlouhý čas, že můžeme zhruba počítat, řekl bych, od roku čtrnáct set přibližně dva tisíce sto let. Připočteme-li k roku čtrnáct set dva tisíce sto let, dostaneme dobu, kdy se ve vývoji Země přibližně projeví to, co bylo v zárodečné podobě založeno v německém duchovním životě od doby, kdy tento duchovní život existuje.

Z toho ovšem vidíme, že musíme pohlížet na budoucnost čítající nejen staletí, nýbrž více než jeden tisíc let, během nichž duch středoevropského, německého národa má svůj úkol - úkol, který tu je a který spočívá v tom, aby duchovnímu životu byla stále větší měrou věnována taková péče, při níž bude do bdělého vědomí - a to až do astrálního těla a do Já - pojímáno pochopení všeho, co v dřívějších dobách procházelo evropskými národy nevědomě, ale živě jakožto Kristův impuls.

Bude-li se vývoj ubírat touto cestou a lidé na Východě se budou pnout k tomu, čeho takto dosáhne střední Evropa, budou moci pozvolna dospět na onen stupeň, na nějž tam díky svému zvláštnímu založení dospět mohou. Taková je vůle vesmírné moudrosti. Tuto vůli interpretujeme ve správném smyslu jen tehdy, řekneme-li si: Největším neštěstím i pro východ Evropy by bylo, kdyby uškodil oné duchovní moci, k níž se právě musí pnout a kterou by měl ctít, přátelsky ctít a pečovat o ni. K tomu zkrátka ještě musí dospět. Zatím mu k tomu ještě mnoho, velmi mnoho chybí; právě těm nejlepším tam k tomu ještě chybí velmi mnoho. Ve své krátkozrakosti stále ještě nepřijímají to, co právě středoevropský duchovní život může Východu dát. [...]

A pro náš případ nám skutečnosti plynoucí z duchovního světa mohou ukázat, že je nutné, aby dnes střední Evropa nebyla přemožena Evropou východní, tak jako nesměla být ani Francie přemožena Anglií v roce 1429/1430. To, co bylo uvedeno, samozřejmě ukazuje, že na východě Evropy naprosto nelze porozumět tomu, oč se jedná, ale že tomu lze v podstatě porozumět jen ve střední Evropě, a že to tedy musí být pochopitelné pro nás. Se vsí pokorou, bez jakéhokoli pocitu nadřazenosti tedy musíme vzít na zřetel tento svůj úkol a mít porozumění pro to, setkáme-li se s neporozuměním. Nám to však musí být naprosto srozumitelné. Neboť všemu, co se na Východě připravuje, může Východ sám náležitě porozumět teprve v budoucnosti.

Německý duchovní život tíhne ke spiritualitě

To je jedna věc, která vyplývá z našich úvah. Druhou věcí je to, abychom právě na základě takovýchto skutečností věnovali pozornost velkému přechodu ve vývoji lidstva v naší době, jímž jsme se již dříve z nejrůznějších stran zabývali; abychom viděli, že vše, co skrze mystérium Golgoty vplynulo do vývoje Země, musí ti, kteří toho jsou v této inkarnaci schopni, pojmát stále vědoměji. V dobách Konstantinových²² nebo v dobách Johanky z Arku by například nebylo možné, aby Kristův impuls vědomě způsobil to, čeho musel dosáhnout nevědomým působením. Jednou však musí přijít doba, kdy bude moci působit zcela vědomě. Proto se nám prostřednictvím duchovní vědy dostává toho, co můžeme stále vědoměji přijímat do své duše.

I tady smíme poukázat na jednu skutečnost - a to, aniž bychom se kvůli sympatiím či antipatiím, které mohou vzniknout, chtěli rozčilovat nebo někomu jakkoli vlichocovat. Koneckonců je vždycky lepší utvořit si názor podle skutečností než podle toho, na základě čeho si ho dnes lidé mnohdy tvoří. Když se dnes totiž trochu porozhlédneme po světě, uvidíme, že si lidé netvoří názory podle skutečností, ale na základě svých náruživostí a národních vášní. Člověk si však může názory, které vedou ke smýšlení lidské duše, tvořit také podle skutečností.

Zatímco v Anatólii máme člověka, který na Johanku z Arku pohlíží z osvíceneckého materialistického stanoviska, pro německý duchovní život je od Schillerova velkého počínu přirozené chápat Pannu orleánskou na základě nadsmyslového milieu.

I v samotném Německu jsou lidé, kteří to považují za velkou Schillerovu chybu; tito lidé jsou však literární historici a u nich to lze chápat. Jejich úkolem je totiž literatuře a umění „rozumět“ - a proto to nedovedou. Co je však podstatné: Máme zde dílo, které se pokouší jaksí z hlubin spirituálního života nechat v jisté glorii vyvstat postavu, o níž Schiller praví: „Svět, co Iskne, rád halí v mraky černé, výši každou v zemský strhne prach.“

Právě v uznání toho, že Kristův impuls zasahuje do lidské osobnosti, tam, kde se to netýká našeho národa samotného, máme tedy skutečnost, která nám může dát důvěru v to, co jsem uvedl ve veřejné přednášce: že totiž v německém duchovním životě můžeme vidět, jak ve způsobu, jímž se vyvíjel, tíhne ke spiritualitě, k duchovní vědě a že k jeho zvláštnímu, nikoli ovšem výlučnému úkolu patří dovést k poznání ducha vše, oč bylo v německém duchovním životě po staletí usilováno a čeho v něm bylo vydobyto. A tomuto úkolu, který je úkolem duše německého národa, musí sloužit ostatní úkoly, jež jsou jaksí tělesnými ústrojími tohoto duševního úkolu - musí mu být k ruce.

To, co se musí stát skrze vesmírnou moudrost, se také stane. Ale žijeme-li dnes v určitém soumraku, je nutné - což už jednou i bylo vysloveno - aby se do budoucna rozvinul čas vskutku sluneční. K tomu je však třeba, aby v budoucnosti existovali lidé, kteří budou ve spojení s duchovními světy, aby půda, připravovaná krví a utrpením tak mnohých, nebyla připravována marně. Neboť tím, že tu jsou duše, jež v sobě dokáží nést spojení s duchovními světy, bude ospravedlněno vše, co se stane (i kdyby to bylo to nejhrůznější, nejstrašlivější, nej- děsivější), bude-li dosaženo střeoevropského poslání v duchovním životě.

Bude však záležet na tom, aby se jednotlivé duše, které se díky své karmě budou moci dostat k duchovnímu životu, tímto životem pronikly a poté, až opět vysvitne slunce nad pláněmi střední Evropy, v sobě nesly poznání a pocítování ducha. Pak se bude moci díky náchylnosti duší, jímž to nynější inkarnace umožní, uskutečnit to, co bych chtěl soustředit do následujících slov, abych v nich shrnul, co jsem vám chtěl říci, a abychom si do duší vepsali motto, pod nímž mohou duše pravým způsobem růst v ústřety tomu, co může vzejít z naší těžké doby:

Ze statečnosti bojovníků, z krve v bitvách prolité, z utrpení opuštěných, z obětí přinesených národem vzejde plod ducha - budou-li duše ducha-vědomě k říši ducha mysl obracet.

GA 157, Berlín, 17. ledna 1915